

SAŽETAK:

NO Man's LAND?

Žene Ženama – ženska organizacija preko granica

Uvod: *No Man's Land*¹

U samom početku ovog diplomskog rada² razmišljala sam o tom stalnom vezanju između Bosne i Hercegovine (BiH) i rata 1992-1995. To sam gledala ponekako iritirajuće zašto sam se i pitala kako je to moguće da interes za jednu državu je najveći dok je u ratu, te kako da taj interes nestaje u mirnom periodu. Moje mišljenje je bilo da to što se pisalo o regiji i pogotovo o Bosni i Hercegovini tendira vremenski kao i mjesno fiksirajuće i da ono vladajuće prikazivanje je prožeto nacionalizmom i konfliktima. I nadalje, u jedno vrijeme kada i nacionalne i transnacionalne saradnje postoje, BiH se veže uz konflikte i nacionalističku napetost. Istovremeno kad se obrnuto počne dešavati i mirnije stanje se počinje pričekivati nestaje pažnja i pomoć svijeta.

Kritiku sam upućivala najprije prema feminističkom proučavanju čija pažnja je ostala na ratu dok su feministkinje/feministi te države nevidljive/i. Polazeći od toga moja primarna svrha je bila da sa mojim radom pokažem drugu sliku o BiH, jednu sliku gdje ta vječna povezanost sa ratom nebi se inkludirala i gdje bi studirala *Žene Ženama*, jednu od mnogih ženskih organizacija u BiH. Studija o ženskim aktivistkinjama/feministkinjama i njihovoj međusobnoj (sa)radnji - a da se ujedno neuzme rat u obzir - pokazalo se kao loša procjena daleko bliska stvarnosti.

Već i prije nego što sam došla u susret sa članicama iz *Žene Ženama* moje teze su se počele rušiti. To je bilo, bolje opisano, na mom putu do kancelarije organizacije u autobusu kad sam zapazila natpis nad jednim od sjedišta: „REZERVISANO ZA RATNE VOJNE INVALIDE”. Tokom putovanja nisam mogla prestati se pitati kako je to moguće da je dozvoljeno samo ratnim invalidima sjediti tamo a ne svim invalidima, zatim kako je to išlo uz moja prijašnja razmišljanja da kao jedno moguće objašnjenje zašto je rat vječno u žarištu jest je to sve samo projiciranje „Zapada”. To je tek bio početak studentskog procesa u promjeni. I poslije intervjuisanja trebalo je dosta vremena da prihvatim da moj način razmišljanja nije ispravan, da sam ja pogriješila i da ono što sam htjela pokazati je ispalo sasvim nešto drugo. U tom procesu došao je uvid da moja lična iskustva rata su preuzela i ograničila moj pogled na njega. Mada sam rođena i do osme godine odrasla u zemlji shvatila sam da zbog toga što nisam bila u BiH poslije rata nisam ni znala što zapravo taj poslijeratni period znači.

Može se diskutovati dali uopšte dvije sedmice su ikoliko dovoljne da se shvati tako nešto. Što je bitno za ovaj kontekst je da je moj rad bi ispao nešto drugačiji da nisam bila na mjestu i intervjuisala. Sad poslije svega shvaćam da je to snaga mog rada.

¹ Inspiracija za naslov rada je donešena iz istoimenog filma režisiranom od Danisa Tanovića. Film je interesantan prikaz rata u bivšoj Jugoslaviji. Radnja filma se odigrava u „ničijoj zemlji“, jedna granična zona koja nepripada nitkome. U žarištu stoji nedostatak saradnje između raznih aktera koji su na neki način sudjelovali u ratu, t.j. nacije bivše Jugoslavije kao i one Zapada. Naslov podsijeca i na državu u kojoj se radnja filma odigrava, što govori za još jedan razlog za izbor određenog naslova.

Naslov *No man's land* je izabran također zbog toga što na bosanskom prevodu [ničija zemlja] nema dvostruko značenje (*čovjek/muškarac*), koje služi kao povezivanje uz žensku organizaciju, u smislu – „Niodkakvog muškarca organizacija“.

² Rad u cjelini je publiciran (2008-06-18) na švedskom jeziku, na: <http://www.uppsats.se/uppsats/da83602414/>

Svrha rada

Prvi put kad sam zapazila *Žene Ženama* bilo je preko web stranice organizacije *Kvinna till Kvinna*. S time je i došla ideja da studiram prekograničnu³ saradnju među ženskim organizacijama gdje bi *Žene Ženama* bile u fokusu.

Tako sam i doznala da rat u bivšoj Jugoslaviji je i bio „pokretnica”, ili direktno prevedeno „startni pucanj“, za osnivanje švedske *Kvinna till Kvinna*, čiji apel „Kvinna till Kvinna“ zato ima značenje „žene u Švedskoj ženama na Balkanu”. To što je probudilo moj interes je, uz prijašnje misli, da Bosna i Hercegovina i ovaj put je bila klasificirana kao poslijeratna država. S tim se probudila ideja da studiram kako organizacija sama gleda na tu klasifikaciju. Nakon mog prebivališta u BiH postavljanje jednog određenog pitanja se pokazalo kao neizbježno za studiranje relacija saradnje:

- *Koje značenje ima rat i poslijeratni period za članice organizacije Žene Ženama, i kako se to izjašnjava u raznim dimenzijama saradnje?*

Kao što sam spomenula bilo mi je u interesu da (pre)ispitam te komplicirane prekogranične relacije saradnje u koje su *Žene Ženama* isprepletene. S pitanjem sam potaknula transnacionalnu saradnju s drugim ženskim organizacijama ali i samu organizaciju *Žene Ženama* i njen interni heterogeni sastoj. Namjera je bila da analiza pomoću takozvane perspektive *Intersectionality* bi dala jednu kompleksnu sliku o (sa)radnji a ne isključivo fokusiranje na ono što je tipično za BiH - nacionalna pripadnost. Specifična pitanja, kojim sam htjela dati odgovor, su bila:

- *Kako možemo shvatiti multidimenzionalnu saradnju u okviru Žene Ženama u Bosni i Hercegovini pomoću teoretske Intersectionality perspektive?*
- *Kako utječu razne dimenzije saradnje na legitimitet raznih pitanja ravnopravnosti odnosno isključivanje?*

³ Prekogranična saradnja/saradnja preko granica: u ovom radu „granica/e“ se gleda u smislu socialnih granica (rodna, klasna, nacionalna, vjeroispovjedska i dr. granice) kao i one geografske.

Metodološko & teoretsko polazište

Studij se bazira na takozvanoj kvalitativnoj metodi. Glavna empirija se sakupila tokom mog dvije sedmice dugoga rada na „terenu“ u Sarajevu u BiH gdje sam intervjuisala šest aktivnih članica u *Žene Ženama*. Empiriji pripada i jedan kompletirajući i manji skup dokumenata, t.j. dva nešto opširnija i aktualna dokumenta organizacije.

Svjesna sam da semistrukturirajuća tematska metoda intervjuisanja, kao i sve ostalo, ima svoja ograničenja odnosno mogućnosti. To što je u mom radu bilo posebno problematično jesu prevodi sa bosanskog na švedski jezik, a u ovom sažetku sa švedskog na bosanski. Premda sam se potrudila da prevedem korektno, neke za bosanski jezik (odnosno za švedski u ovom sažetku) jake ili karakteristične izreke/nazivi su izgubljene/i sa prevodom. To nije utjecalo na sadržaj koliko na način na koji se nešto izjavilo.

Analizirati empiriju znači također tumačiti je, te da se pojedini dijelovi biraju, naglašavaju i ukazuju prije drugih. Analiza u ovom radu se sastoji u obuhvaćanju zajedničkih crta ali i proturječnih djelova. Sa tom analitičkom strategijom razmatraju se individualne izjave informanterica kao dijelovi „cijeline“ (Widerberg 2002:67). Ta „cijelina“ ipak nije nikad jedna „istinita stvarnost“, zašto s tim ima veze i da se studiraju varijacije i kompleksitet (poredi Widerberg 2002:135). U analizi pokušavam dakle povezati zajedništvo ili teme/diskurse, zatim ih gledati paralelno sa pitanjima i teorijama. Dajem značenje ne samo onom izgovorenom nego isto tako onome o čemu se nepriča.

Da bi se uhvatila cjelinu u vezi sa odnosima moći i saradnje moje gledište je Intersectionality zajedno sa teoretski bliskom *transverzalnom politikom* (*transversal politics*). Takvo teoretsko polazište paše za dekonstrukciju distinkcije žene/muškarci kao i za dekonstrukciju pojma „sestrinstvo“ koji se jako preispitan u feminističkom teoretiziranju (vidi n.pr. de los Reyes 2004). Na taj način mogu također i da ilustriram razne komplicirane osnove za zajednice. Iz sličnih problematiziranja se Intersectionality (iz)teoretizirao kao jedan analitički „alat“ za razumijevanje kompleksne, kontekstualne i mnogostruke dimenzije moći. Intersectionality označava engleski izraz „to intersect“ što znači križanje/presijecanje. Prema Niri Yuval-Davis u „Intersectionality and Feminist Politics“ (2006) perspektiva se koristi za razumijevanje mnogostrukih načina na koje raznolike socijalne kategorije kao rod, nacionalnost, seksualnost i dr. križaju jedna drugu s tim da sudjeluju zajedno i zato su obostrano konstituirajuće. Perspektiva isto služi za produbljenje razumijevanja kako bi se već navedene kategorije mogle povezati sa političkim kao i subjektivnim konstrukcijama identiteta (poredi Yuval-Davis 2006:198,201).⁴

Ako je Intersectionality jedan analitički „alat“ koji osvjetljava odnose moći *transverzalna politika* (*transversal politics*) vrši u „pozitivnijem“ smislu obratnu funkciju s tim da je strategija za saradnju i rješavanje sukoba. Strategija se radije radi o onome *što mi želimo ostvariti* a ne *tkoji smo mi što to želimo* (Yuval-Davis 1997:88,126,130-131).

⁴ Da nebi previše komplicirala sa akademskim izrazima ovo gledište se može objasniti i na lakši način: Mi nismo *samo* žene ili muškarci već pripadamo i drugim socijalnim grupama zbog naše n.pr. vjeroispovjedske ili nacionalne pripadnosti, seksualnosti, godina, boje kože, klase itd. Odnosi moći nemogu se objasniti *jedino* pomoću roda/spola mada su uvijek na neki način prožeti njime.

Analiza ukratko

U žarištu ove analize nalazi se ženska organizacija *Žene Ženama* u Bosni i Hercegovini, sagledavana kroz svoju saradnju i prekograničnost ali i kroz uslove za takve relacije.

Sa svojim „različitostima“ članice *Žene Ženama* su dokaz za jednu postojeću heterogeno sastavljenu organizaciju. Ujedno neide da se sagledavaju „različitosti“ bez njihovih paralela koje omogućavaju odnose preko granica. Jedna često ponavljana paralela u okviru *Žene Ženama* jest sami rat, čije značenje ima važnu ulogu za organizaciju. Osim toga što rat predstavlja jednu stalnu referentnu tačku u pričama informanterica ukazuje se i konsenzus u vezu države kao postratna i pogubnim posljedicama rata koje se još uvijek mogu „osjetiti tu negdje u zraku“. Povezivanje sa ratom koje sam u početku proučavanja htjela kritički preispitati i problematizirati se s tim pobilo od informanterica prema kojim efekti rata će se osjetiti još dugo vremena. U tom smislu je izrazita i prijeratna nostalgija, te isto da diskusija o ratu jest diskusija o ratnim iskustvima ili u smislu otpora ratu. Priča o ratu je prema tome ograničena, međutim jedan pravilni način na koji se priča jest da se rat veže uz patriarhat ili nacionalističku politiku, iz kojih se istovremeno smatra da su žene isključene. U tom smislu rat dijeluje ujedinjavajuće i njegovo značenje dijeluje kao jedna strategija za saradnju „balkanskih žena“. Spomenuti identitet je najizloženiji u odnosu na vanregijsku saradnju i zato daje do izražaja solidarnost sa nevladinim organizacijama u regiji, koje se ujedno smatraju da su u sličnoj situaciji zbog postratnog- ili tranzicijskog razvoja. To je u skladu sa zaziranjem za identifikaciju sa vanregijskim donatorskim organizacijama koje se povremeno pojavljuje. Isto je u skladu sa pogledom na pomoć koju *Žene Ženama* same daju, koja se gleda kao dragocijenija, s tim da su u sličnoj (lošijoj) ekonomskoj situaciji kao one koje pomažu. Potpora se zbog toga cijeni znatno više kada kao pomagačica „nemaš od čega da živiš“. Regijonalna zajednica je istovremeno paradoks u odnosu na uzrok rata, nešto što je još uvijek jedno osjetljivo pitanje interno u *Žene Ženama*.

Rat i znanje o kontekstu u toj diskusiji se može gledati kao jak legitimirajući faktor kao i faktor moći koji se koristi na svim poljima. Ratni doživljaji zato povlače granice i isključuju. Da bi ilustrirala takvu zajednicu odnosno isključenje koje se prikazuje, uspoređujem to sa poznatim hitom za vrijeme rata „Sarajevska raja...“, koji se radi o zajednici između onih koji su bili „tu“, prema *Žene Ženama* „koji su se borili i patili tokom rata“, za razliku od onih koji nisu bili prisutni, još manje onih koji ni na koji način nisu vezani za državu. Analizom pokazujem da posljedična konstrukcija za gore navedene aspekte ne samo da je prožeta rodom i povezanim stereotipima, nego i da nacionalna pripadnost igra ulogu zajedno sa izrazitom heteronormativom. S drugim riječima, taj neophodni preduvjet za transnacionalnu saradnju je pogled na žene u smislu ratnih žrtvi alternativno žena koje se bore za mir, što govori o jednoj vrsti maskuliniziranja rata. Naravno navedeni aspekti omogućavaju saradnju među ženskim aktivistkinjama preko nacionalnih granica, zašto se u diskusiji i često spominju, te u ratu sudjelovajuće nacije, hrvati, srbi i bošnjaci. Iz drugog ugla gledanja to ujedno govori da manjine kao židovi i romi se mogu gledati kao isključeni. Slično važi i za seksualne manjine, koje najčešće nedobivaju legitimni prostor u diskusiji, ni kao žrtve rata ni u okviru ženskih prava.

I feminizam je ključan za organizaciju i stoji za jednu bitnu zajednicu i pripadnost za njene članice. Baš kao feministkinje i ženske aktivistkinje one su i vezane za druge organizacije na lokalnom, nacionalnom i transnacionalnom nivou. Saradnja je istovremeno ograničavajuća, posebno što se tiče raznih pitanja ravnopravnosti i njihovog legitimiteta, koji se mnogo puta prilagođava prema vanjskoj pomoći. Netreba se ni zaboraviti da donatori koji pružaju finansijsku podršku sačinjavaju fundament djelatnosti zbog njihove finansijske podrške koja na kraju krajeva ima moć da bira koje ženske organizacije na lokalnom i nacionalnom nivou mogu da vode svoj posao. To igra veću ulogu u današnjoj situaciji u kojoj strane organizacije počinju se povlačiti i smanjivati pomoć. U svijetu ekonomskih nejednakosti asimetrije moći reflektiraju se ne samo po premisama kako će se rad izvršavati nego i koliko dugo, na šta će se ciljati i koliko puno to je dozvoljeno da se čini. Na takvom podređenom položaju jedini preostali strateški preduvjet organizacije *Žene Ženama* je da govori (često omalovažavajuće) o posebnosti konteksta, zaostalom stanju ravnopravnosti ili o ratnim posljedicama. Vlastita zemlja i posebno muški dio populacije povezuje se zato ponekad s jednom, za BiH specifičnom, "primitivn[ošću]" i patriarhalnošću. To je ipak navedeno kao „pogotovo poslije rata“, što govori da u ovom slučaju diskurs rata se ponovno prikazuje. U njemu služi rat kao krivac za dosta nepravdi i tako i one vezane za nejednakost spolova. Pitanje je da li se problemi neravnopravnog društva mogu objašnjavati kao problemi povodom rata kada slične teškoće se mogu naći i u državama koje od dugo nisu bile u ratu. Isto tako može se pitati dali je uopšte moguće drugačije u društvu u kojem je rat ostavio snažane utjecaje i kao gore što sam navela, ima legitimirajuću moć.

Stanje saradnje je međutim više komplicirano već da se jedino može pričati o podređenom položaju organizacije time da su članice organizacije same rascijepljene između s jedne strane uloge pomagačica i s druge strane primateljica pomoći. To dovodi do ambivalentnih samopoziciranja prožetim rodnom i socijalnom klasom, što govori da saradnja za koju je pomoć i/ili ovisnost karakteristična, jest saradnja koja se temelji na nejednakosti. To u ovom slučaju važi i za pomoć od *Žene Ženama* kao i za pomoć koju one same primaju. Saradnja žena sa ženama je prema zaključcima analize prožeta hierarhijama moći koje se ukazuju križanjem nacionalne i klasne pripadnosti, seksualnosti i ruralnom/urbanom sredinom.

Prožeta ratnim diskursom, tematika ravnopravnosti predstavlja diskretnu neslogu između vanjskih aktera i *Žene Ženama* u odnosu na „potrebe“ jedne postratne države, potrebe koje se od više osoba opisuju kao aktualnosti i trendovi. Mišljenja su podijeljena i ukazuju na jednu vrstu napetosti koja postaje sve jača istodobno dok se osnovna prava počinju zaobilaziti. Dalje izgleda interna diskretna nesloga da raste sve više kako se tematika više širi u okviru debate ravnopravnosti, preovlađujući heteronormativom, i u svom redu sve većim problematiziranjem za *što* i za *koje* treba da se vodi borba.

Moj sastav kojeg ovdje ukratko opisujem nebi nikada bio moguć da nije bilo tih jakih žena u *Žene Ženama* i njihovog učestvovanja. Zato se najprije moram zahvaliti jedinstvenim "Žene" u *Žene Ženama* koje su doprinjele svojim vremenom i iskustvima: Ena, Nefiza, Ranka, Selma, Svetlana och Theresa. Želim isto zahvaliti se direktorici *Žene Ženama*, Nuna Zvizdić, koja je dala svoje odobrenje da studiram organizaciju. Hvala koordinatorici *Kvinna till Kvinna*, Vida Korén, bez vas ovo nebi nikad išlo! Želim isto se i zahvaliti mojoj kontakt ososbi Nejri, za svu informaciju i upućivanje.